

Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Arapça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması

A Case Study on the Experiences of the Students Studying Arabic Prep Class and Undergraduate Education in the Faculty of Theology During the Covid 19 Pandemic Period

Ali ÖNCÜ – Recep KIRCI

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı / Pamukkale University, Faculty of Divinity, Department of Education of Religion, aoncu@pau.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8033-0795>

Öğr. Grv. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD/ Pamukkale University, Department of Arabic Language and Rhetoric, rkirci@pau.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0893-6885>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	12 Kasım / November 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	28 Aralık / December 2021
Yayın Tarihi – Date Published	31 Aralık / December 2021
Yayın Sezonu	Aralık
Pub Date Season	December

Atf / Cite as: Öncü, A.-Kırcı, R., (2021), Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Arapça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması/ A Case Study on the Experiences of the Students Studying Arabic Prep Class and Undergraduate Education in the Faculty of Theology During the Covid 19 Pandemic Period. *Turkish Academic Research Review*, 6 (5), 1414-1446. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/67845/1022615>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Arapça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması*

Ali ÖNCÜ - Recep KIRCI

Öz

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkıp kısa sürede dünyayı etkisi altına alan Koronavirüs sebebiyle birçok sektör gibi eğitim de etkilenmiştir. Bu konuda diğer ülkelerden farklılık göstermeyen Türkiye'de de ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde acil uzaktan eğitime geçilmiştir. Örgün eğitim veren kurumlar yaklaşık bir buçuk yıl (2020-2021) uzaktan eğitim modelini uygulamışlardır. İşte bu araştırma, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bu süreci nasıl tecrübe ettiğini araştırmaktadır. Araştırmanın amacı bundan sonraki yıllarda hem üniversitelerin hem ilahiyat fakültelerinin gündeminde olacağı düşünülen uzaktan eğitim modelinin uygulanışındaki eksikleri tespit etmek ve bu eksikliklerle ilgili çözüm önerileri geliştirmektir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum araştırması deseniyle yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmekte olan 23 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencileri tespit etmek için amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örneklem kullanılmış ve ölçüt olarak öğrencilerin uzaktan Arapça hazırlık eğitimi almış olmaları belirlenmiştir. Veri toplamak için çalışma grubundaki öğrencilerle odak grup görüşmesi ve birebir yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Bu görüşmelerde katılımcılara araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan şu sorular yöneltilmiştir: Uzaktan dil öğretimi hakkında ne düşünüyorsunuz, sizce bu sürecin olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? Uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitimi verimlilik açısından karşılaştırır mısınız? Sizce uzaktan dil öğretimi çalışmalarını geliştirmek için ne gibi tedbirler alınmalıdır? Canlı derslere katılmakla herhangi bir internet mecrasından öğrenmek arasında ne gibi farklar var? Araç gereç ve yöntem teknik açısından herhangi bir sorun yaşadığınızı düşünüyor musunuz? Arapça hazırlık eğitimi ile lisans eğitimi uzaktan eğitim çerçevesinde karşılaştırabilir misiniz? Çalışma grubuyla yapılan görüşmeler ses kaydından yazılı forma aktarılmış ve ardından veriler kodlanmıştır. Bu kodlama neticesinde "uzaktan hazırlık", "uzaktan lisans", "yüz yüze eğitim", "karşılaştırmalar" ve "öneriler" şeklinde beş tema elde edilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular çerçevesinde öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Pandemi, Uzaktan Eğitim, Acil Uzaktan Eğitim, Arapça Öğretimi

* Bu araştırma Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 22.09.2021 tarihli ve E-93803232-622.02-107967 sayılı izniyle yürütülmüştür.

A Case Study on the Experiences of the Students Studying Arabic Prep Class and Undergraduate Education in the Faculty of Theology During the Covid 19 Pandemic Period

Abstract

In consequence of Coronavirus, which emerged at the end of 2019 in Wuhan, China, education sector has been affected like many others. In this regard, in Turkey, which does not differ from other countries, there has been an urgent transition to distance education in primary, secondary and higher education. Mainstream schools have implemented the distance education model for approximately one and a half years (2020-2021). This study investigates how faculty of theology students experience this process. The aim of the study is to identify the deficiencies in the implementation of the distance education model, which is thought to be on the agenda of the universities and faculties of theology in the coming years, and to develop solutions for these deficiencies. The study was carried out with the case study design, one of the qualitative research designs. The study group consists of 23 students studying at Pamukkale University Faculty of Theology. To identify the students, criterion sampling was used, which is one of the purposeful sampling types, and as a criterion it was determined the students should have received distance Arabic prep class. In the study groups, focus group interviews and face-to-face interviews were conducted with the students to collect data. In these interviews, the following questions were asked to the participants in the semi-structured interview form developed by the researchers: What do you think about distance language teaching, what are the positive and negative aspects of this process? Can you compare distance education and face-to-face education in terms of efficiency? In your opinion, what kind of measures should be taken to improve distance language teaching studies? What are the differences between attending live classes and learning on any internet channel? Do you think you have any problems in usage of tools and methods? Can you compare Arabic prep class and undergraduate education within the framework of distance education? The interviews with the study group were transferred from the audio recording to the written form, and then the data were coded. As a result of this coding, five themes were obtained as “distance prep class”, “distance undergraduate”, “face-to-face education”, “comparisons” and “recommendations”. In the conclusion part, suggestions have been developed within the framework of the findings obtained.

Keywords: Covid 19, Pandemic, Distance Learning, Emergency Remote Education, Arabic teaching.

Structured Abstract

In consequence of Coronavirus, which emerged at the end of 2019 in Wuhan, China, education sector has been affected like many others. In this regard, in Turkey, which does not differ from other countries, there has been an urgent transition to distance education in primary, secondary and higher education. Mainstream schools have implemented the distance education model for approximately one and a half years (2020-2021). This study investigates how faculty of theology students experience this process. The aim of the study is to identify the deficiencies in the implementation of the distance education model, which is thought to be on the agenda of the universities and faculties of theology in the coming years, and to develop solutions for these deficiencies. The study was carried out with the case study design, one of the qualitative research designs. The study group consists of 23

students studying at Pamukkale University Faculty of Theology. To identify the students, criterion sampling was used, which is one of the purposeful sampling types, and as a criterion it was determined the students should have received distance Arabic prep class. In the study groups, focus group interviews and face-to-face interviews were conducted with the students to collect data. In these interviews, the following questions were asked to the participants in the semi-structured interview form developed by the researchers: What do you think about distance language teaching, what are the positive and negative aspects of this process? Can you compare distance education and face-to-face education in terms of efficiency? In your opinion, what kind of measures should be taken to improve distance language teaching studies? What are the differences between attending live classes and learning on any internet channel? Do you think you have any problems in usage of tools and methods? Can you compare Arabic prep class and undergraduate education within the framework of distance education? The interviews with the study group were transferred from the audio recording to the written form, and then the data were coded. As a result of this coding, five themes were obtained as “distance prep class”, “distance undergraduate”, “face-to-face education”, “comparisons” and “recommendations”. Among these themes, under the title of distance prep class, advantages such as being economical, using different resources in the lessons, being in the students' own environment, getting support from their families, having the opportunity to watch the lessons from the recordings, allowing the students to spare time for themselves and the flexibility of the distance education process have been identified. Disadvantages that the students mentioned about the subject are as follows: being not ready to distance education for the instructors, non-permanent nature of distance education, occurred physical ailments, having difficulties in understanding the lessons, the superficial remained subjects, having difficulties in participating in the lessons, the lack of application, lack of communication between the students, lack of equipment, students' inability to communicate with the instructors, alienation from school, infrastructure problems, measurement and evaluation problems, place problems, inability to manage oneself, not being motivated to lessons, taking on non-student tasks and distraction. The codes of watching the lessons and self-learning have been determined by looking at the advantages of distance undergraduate education. As a disadvantage, the codes of injustice in measurement and evaluation and not being able to communicate with the instructors draw attention. The advantages of face-to-face education are peer learning, motivation, one-to-one communication and the opportunity to actively participate in the lessons. As the disadvantages of face-to-face education, being tied to time and place, being away from family support, loss of time on the way to school, difficulty in communicating, problems related to education in large classes where the number is high, and the conducted teaching method in the lessons have been identified. The most important point in the comparison of prep class and undergraduate education, it is thought as easier for students because of undergraduate education is in Turkish. In the comparison of face-to-face education and distance education, it has been determined that face-to-face education is taken more seriously by students, students feel more motivated in the classroom, and they think that coming to university is stimulating for them. Suggestions to the university administration expressed by students are as follows: Keeping the class times longer, extending the break times, improving the internet infrastructure, reducing the number of students and creating different platforms to communicate with the instructors. The suggestions for the instructors are as follows: Joining with image by using web cams in the lessons, using the blackboard, supporting the students with the materials which prepared by instructors, and keeping the exam durations longer. As a result of these findings, it can be said that the participants think that the distance education model is not suitable for the Arabic prep class period, which is

mostly based on practice. The following points should be considered in distance education applications that arise due to any necessity:

- It should be taken into account that the distance education process is different from face-to-face education and the course design should be prepared in accordance with the distance education model.
- Time should be devoted to communicating with students.
- Instructors and students should join the lessons with image by using webcams and the blackboard should be used in the lessons.
- Measurement and evaluation processes must be transparent and measurement and evaluation criteria must be clearly stated. And instead of traditional assessment and evaluation applications, homework, projects, etc. alternative assessments should be employed.
- In the distance education process, the number of classes should be kept at a reasonable level, and it should not be overlooked that as the number of students increases, the interest in the course decreases.
- Platforms should be established where students can communicate with each other as well as with related instructors, not only for lessons but also during extracurricular times.
- If necessary, virtual meetings should be organized in certain time periods, where only meetings will be held.

Giriş

Olağanüstü durumlarda olağanüstü olaylar yaşanabilir. Yine olağanüstü durumlar sadece bir bölgede meydana gelebileceği gibi dünyanın tamamını etkisi alacak şekilde ortaya çıkabilir. 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinden çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alan ve bunun neticesinde birçok sektörü etkileyen Koronavirüs de (Covid 19) evrensel bir acil duruma sebep olmuştur. Virüs, 2019 yılının Aralık ayında Çin'de ortaya çıkıp 2020 yılının Mart ayından itibaren yer kürenin tamamını etkileyerek bir pandemiye evrilmiştir. Bunun sonucunda birçok sektörde esnek çalışma modelleri geliştirilmiş, bazı ülkelerde kısmi zamanlı da olsa sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Koronavirüs'ün kişiler arası yakın temas sonucu bulaşma riski nedeniyle ortaya çıkan sokağa çıkma yasağı ve sosyal mesafe kuralı gibi uyulması zorunlu olan bazı uygulamalar, yüz yüze eğitime ara verilmesine neden olmuştur. Buna maruz kalan ülkeler ise yüz yüze eğitimin mümkün olmadığı bu dönemde farklı eğitim araçları ile öğretimi devam ettirmeye gayret etmişlerdir. Bu dönemde Türkiye'de de ilk ve ortaöğretim düzeyinde televizyon kanalları aracılığıyla veya internet tabanlı zoom vb. uygulamalarla; üniversite düzeyinde de benzer şekilde internet tabanlı zoom vb. uygulamalarla veya üniversitelerin kendi bünyelerinde oluşturdukları farklı isimlerle anılan iletişim

araçlarıyla acil uzaktan eğitim (emergency remote education) ve uzaktan eğitim (distance education) verilmeye çalışılmıştır.¹ Uzaktan eğitimin birçok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlardan birisi şu şekildedir:

Öğretmen ve öğrencinin fiziksel olarak farklı mekânlarda olduğu, zaman ve yer sınırının ortadan kaldırıldığı, çeşitli araçların kullanıldığı (internet, televizyon, cd, çevrim içi uygulamalar, vb.) ve geleneksel öğretime alternatif olarak sunulabilen ve eş zamanlı veya eş zamansız olabilen bir öğretim sürecidir.²

Konuyla Pandemi özelinde yaklaşıldığındaysa uzaktan eğitim yerine “acil uzaktan eğitim” uygulaması ön plana çıkmaktadır. İkisi arasındaki farklara bakıldığında “acil uzaktan eğitim” zorunlu olarak ortaya çıkan, mevcut ihtiyaca yönelik geçici çözümler bulan, kriz zamanında eldeki imkânlarla eğitim-öğretim hizmetlerini devam ettirildiği uygulamadır. Uzaktan eğitimse varlığını uzun yıllardır devam ettiren planlı ve sistemli bir eğitim modelidir.³ Dolayısıyla bu çalışmada incelenecek olan durum “acil uzaktan eğitim”dir.

Türkiye’de, İlahiyat alanında uzaktan eğitimle ilgili yapılmış olan çalışmalarını ikiye ayırmak mümkündür:

- İLİTAM ile ilgili yapılmış araştırmalar.⁴

¹ Aras Bozkurt, “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2020), 116-117.

² Mustafa Dolmacı - Ahmet Dolmacı, “Eş Zamanlı Uzaktan Eğitimle Yabancı Dil Öğretiminde Öğretim Elemanlarının Görüşleri: Bir Covid 19 Örneği”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 18/2 (2020), 707.

³ Bozkurt, “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması”, 117.

⁴ Nurullah Altaş, “Türkiye’de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 14/31 (01 Haziran 2016), 7-41; Fatma Arslan - Özgen Korkmaz, “İlahiyat Lisans Tamamlama Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Etkileşim Kaygıları ve Uzaktan Eğitime Dönük Tutumları”, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (25 Haziran 2019), 12-25; Recep Kaymakcan vd., “Paydaşlarına Göre İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programının Değerlendirilmesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (01 Aralık 2013), 71-110; Recep Kaymakcan vd., “İlahiyat Lisans Tamamlama Programının Verimliliği Üzerine Olgusal Bir Araştırma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (30 Aralık 2015), 43-62; Hakan Eygü - Selçuk Karaman, “Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (03 Nisan 2015), 36-59; Tuncay Karateke, “İLİTAM Öğrencilerinin Bu Programı Seçme Nedenleri ve Karşılaştıkları Sorunlar: Fırat Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/39 (25 Haziran 2020), 235-262; Muhammet Fatih Genç - Mehmet Ayhan, “İLİTAM Bölümü Öğrencilerinin Hadis Dersine Yönelik Tutumları”, *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (30 Haziran 2021), 77-109; Yaşar Akaslan, “Mahiyet, Nitelik ve Müfredat Açısından İlitam Programlarında Kur’ân-ı Kerim Dersleri (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (15 Aralık 2020), 9-37; Bülent Başaran vd., “İlahiyat Uzaktan Eğitim Lisans

- Pandemi sürecinde uzaktan eğitimle ilgili yapılmış çalışmalar.⁵

İLİTAM ile ilgili yapılmış araştırmaları uzaktan eğitim modeli çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmalarla bizim araştırmamız mahiyet bakımından farklıdır. Bu mahiyet farklılıklarına rağmen bulgular ve tartışma kısmında bu çalışmalara da atıfta bulunularak tartışma kısmı zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Pandemi sürecinde yapılan çalışmalar ise “acil uzaktan eğitim” durumu hakkında yapıldıklarından bizim çalışmamızla daha yakından ilgilidir. Dolayısıyla bu araştırmalara biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Genç ve Gümrükçüoğlu'nun ilahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitime bakışlarına dair yürütmüş oldukları çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinden memnuniyet düzeyi %23,1 olarak bulgulanmıştır. Öğrenciler uzaktan eğitimin sunmuş olduğu vakit tasarrufu, derse kolay ulaşma, dersin tekrarını dinleme gibi imkânlardan memnun olmalarına rağmen sosyalleşememe ve yüz yüze etkileşimin olmaması sebebiyle uzaktan eğitimi eleştirmişlerdir.⁶

Yazıbaşı ve diğerlerinin yürüttüğü bir başka araştırmada ise öğrenciler ve öğretim elemanları çevrimiçi eğitimin ilahiyat lisans eğitime uygun olmadığını etkili bir eğitim için yüz yüze eğitimin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler ve öğretim elemanları çevrimiçi eğitimde fırsat eşitliği sağlanamadığını düşünmektedir.⁷

Tamamlama Programlarında Teknoloji Kullanımı ve e-Sınavlara Yönelik Öğrenci Tutumlarının Değerlendirmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 277-299.

⁵ Muhammet Fatih Genç - Süleyman Gümrükçüoğlu, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”, *Turkish Studies* 15/4 (2020), 403-422; İlyas Erpay, “Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri”, *Marifetname* 8/1 (16 Haziran 2021), 169-204; Muhammet Fatih Genç vd., “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Bakışları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (31 Mart 2021), 71-97; Muhammed Ali Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, *ULUM* 4/1 (Temmuz 2021), 231-264; Ali Güngör, “Yükseköğretim Öğrencilerinin ‘Uzaktan Eğitim’ Kavramına İlişkin Metaforik Algıları: Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği”, *Eskiyeni* 45 (20 Eylül 2021), 693-717; Ahmet Koç, “Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Model”, *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (29 Aralık 2020), 851-875.

⁶ Genç - Gümrükçüoğlu, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”, 419.

⁷ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 260.

Erpay'ın, ilahiyat öğrencilerinin uzaktan eğitime bakışları ile ilgili yürütmüş olduğu araştırmada ise öğrencilerin internetle ilgili kota, bağlantı vb. sorunlar yaşadıkları, evde çalışma ortamının sağlanamaması, derse olan motivasyonun düşmesi, araç gereç eksikliği, pandemin getirdiği psikolojik durumun konsantre olmayı engellemesi gibi problemler tespit edilmiştir.⁸

Güngör'ün, metafor analizi yöntemiyle yürütmüş olduğu araştırmasına bakıldığında ise öğrencilerin uzaktan eğitimle ilgili üretmiş oldukları metaforların %83,2'si olumsuz, %16,8'i ise olumlu olarak değerlendirilmiştir. Olumsuz olarak üretilen temalardan bazıları “verimsiz”, “etkisiz”, “özlem”dir. Öğrenciler tarafından üretilen olumlu metaforlar da “avantaj” ve “gerekli” metaforlarıdır.⁹

Koç'un ilahiyat fakültesi öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla yapılması hakkında yürütmüş olduğu araştırmaya bakıldığında ise; uzaktan eğitimin avantajları olarak öğrencilerin kendisini rahat hissetmesi, zamanın daha verimli kullanılabilmesi, öğrencilerle daha fazla etkinlik yapılabilmesi gibi maddeler tespit edilmiştir. Uzaktan eğitimin sınırlılıkları olarak da öğrencilerin derse devam konusunda sıkıntılar yaşadıkları, öğrencilerin hazırbulunuşluklarının düşük olduğu, sosyalleşmeye olumsuz yansıdığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.¹⁰

Selçuk ve diğerlerinin, Türkiye'de çeşitli ilahiyat fakültelerinde öğrenim gören ve uzaktan eğitim sürecini tecrübe eden 594 öğrenci üzerinde yürütmüş oldukları araştırmada ise çalışmaya katılan öğrencilerin çevrimiçi ilahiyat eğitimine karşı olumlu bir tutuma sahip olmadıkları tespit edilmiştir.¹¹

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında öğrencilerin ve öğretim elemanlarının uzaktan eğitime mesafeli durdukları anlaşılmaktadır. Tabii, bu durumun Pandeminin getirmiş olduğu psikolojik problemlerle ilgili olduğu da düşünülebilir.¹² Bütün bu tabloya rağmen uzaktan eğitim modelinin tüm öğretim kademelerinin gündemine girdiği ve uzaktan eğitim deneyiminin bundan sonraki eğitim süreçlerinin bir parçası olacağı ve canlı tutulmaya çalışılacağı bir gerçekliktir. Bu sebeple konuyla ilgili araştırmaların artarak devam etmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, tarafımızdan

⁸ Erpay, “Zorunlu Uzaktan Eğitim”, 200.

⁹ Güngör, “Yükseköğretim Öğrencilerinin ‘Uzaktan Eğitim’ Kavramına İlişkin Metaforik Algıları”, 709.

¹⁰ Koç, “Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Model”, 870-871.

¹¹ Mualla Selçuk vd., “The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?”, *Religious Education* 116/1 (2021), 87.

¹² Salgın bireyler üzerindeki muhtemel psikolojik etkileri için bk. Ece Bekaroğlu - Tuğba Yılmaz, “COVID-19 ve Psikolojik Etkileri: Klinik Psikoloji Perspektifinden Bir Derleme”, *Nesne Psikoloji Dergisi* 8/18 (2020), 573-584.

yürütülen çalışmanın temel problemi pandemi süresince tecrübe edilen uzaktan eğitimi hem Arapça hazırlık hem lisans dersleri çerçevesinde, öğrencilerin gözünden değerlendirmeye tabi tutmaktır. Böyle bir çalışma yürütmekteki temel amaç ise ilahiyat lisans programlarında kısmi olarak da olsa varlığını devam ettireceğini düşünülen uzaktan eğitim modelinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Pandemi sebebiyle uzaktan eğitime katılmış, bu dönemde hem Arapça hazırlık hem lisans eğitimi almış öğrencilerin yaşadıkları problemlerin araştırıldığı bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmasında belli bir duruma ait faktörler bütün yönleriyle araştırılır.¹³ Durum çalışması deseni kendi içinde farklı türlere ayrılır. Bu çalışmada, genel standartlara uymayan aykırı durumların araştırıldığı bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır.¹⁴ Öğrencilerin bir anda karşı karşıya kalmış oldukları uzaktan eğitim süreci standartlara uymayan bir durum olarak araştırılmaya değer görülmüştür.

1.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 23 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçilirken amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt olarak da öğrencilerin uzaktan hazırlık eğitimi almış olmaları belirlenmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilerden 15 tanesi kadın 8 tanesi de erkektir. Çalışma grubundaki 10 öğrenci Anadolu İmam Hatip Lisesi mezunuyken 13 öğrenci de diğer liselerden mezun olmuştur. Çalışma grubundaki 8 öğrenci hazırlık sınıfına yüz yüze eğitimle başlamış uzaktan eğitimle bitirmiştir. 15 öğrenci ise hazırlık sınıfını tamamen uzaktan eğitim süreciyle götürmüştür. Ayrıca çalışma grubundaki 8 öğrenci hazırlık eğitiminin ardından ilahiyat birinci sınıfı da uzaktan eğitimle tamamlamıştır. Bu öğrenciler bu yıl (2021-2022) uygulanan hibrit eğitim modeli ile hem uzaktan hem de yüz yüze eğitime devam etmektedirler. Çalışma grubundaki 15 öğrenci ise Arapça hazırlık eğitimini uzaktan eğitimle tamamlamıştır. Bu öğrenciler de bu yıl (2021-2022 Güz Dönemi) araştırma için görüşmelerin yapıldığı tarihe kadar yüz yüze lisans ve yüz yüze hazırlık eğitimi almışlardır. Dolayısıyla çalışma grubunun tamamı araştırma için belirlenen kıstası taşımaktadır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

¹³ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, no: 76), 73.

¹⁴ Celal Teyyar Uğurlu, "Durum (Örnek Olay) Çalışması", *Eğitim Yönetiminde Araştırma*, ed. Kadir Beycioğlu vd. (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018), 343.

Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 22.09.2021 tarihli ve E-93803232-622.02-107967 sayılı izniyle yürütülen çalışmada elde edilen veriler, uzaktan eğitim sürecini tecrübe etmiş öğrencilerle yapılan odak grup görüşmelerine ve birebir mülakatlara dayanmaktadır. Nitel araştırmalarda kullanılan odak grup görüşmeleri bir durum veya konuyu tecrübe etmiş insanların düşünceleri ve hislerini tespit etmek amacıyla birden fazla kişiyle aynı anda görüşme esasına dayanan veri toplama yöntemidir.¹⁵ Yıldırım ve Şimşek odak grubun sayısının 6-8 kişi olması gerektiğini ifade ederken Bal ise 5-9 kişi arasında olabileceğini düşünmektedir.¹⁶ Bu çalışmada katılımcıların görüşlerine daha fazla yer vermek amacıyla grup sayıları beş kişiyle sınırlı tutulmuştur. Son gruptaki gönüllülerden ikisi görüşmeye katılmadıkları için o gruptaki üç öğrenciyle de birebir görüşme yapılmıştır. Bu çerçevede beşer kişiden oluşan dört odak grup görüşmesinin yanında üç kişiyle de birebir mülakat yapılmış ve veride doyuma ulaşıldığı düşünüldüğünden veri toplama aşaması sonlandırılmıştır. Görüşmeler katılımcılar ve araştırmacıların uygun oldukları zamanlarda, araştırmacıların üniversitedeki ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca uzaktan eğitim konusuyla ilgili yapılmış önceki çalışmalar da dikkatlice okunmuş ve bulgular kısmında tartışmaya dâhil edilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışma grubuna yöneltilen sorular şunlardır:

- 1- Uzaktan dil öğretimi hakkında ne düşünüyorsunuz, sizce bu sürecin olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?
- 2- Uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitimi verimlilik açısından karşılaştırdığınızda arada ne gibi farklar bulunmaktadır?
- 3- Sizce uzaktan dil öğretimi çalışmalarını geliştirmek için ne gibi tedbirler alınmalıdır?
- 4- Canlı derslere katılmakla herhangi bir internet mecrasından öğrenmek arasında ne gibi farklar var?
- 5- Araç gereç ve yöntem teknik açısından herhangi bir sorun yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
- 6- Arapça Hazırlık eğitimi ile Lisans eğitimini uzaktan eğitim çerçevesinde karşılaştırabilir misiniz?

¹⁵ Anita Gibbs, “Odak Grup ve Grup Görüşmeleri”, çev. Işıl Tekin, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri ve Metodolojileri*, ed. James Arthur vd., çev. ed. Atılğan Erözkan - Engin Büyükoğuz (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 305.

¹⁶ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 158; Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016), 187.

Çalışma grubuyla yapılan görüşmeler kaydedilmiş ardından yazılı forma dönüştürülmüştür. Yazılı forma getirilen görüşme kayıtları katılımcılara okutularak çalışmada kullanılabilirlik açısından onay alınmıştır. Ham veriler ilk okuduklarında ön kodlama yapılmış, sonra tekrar okunarak düzenlenmiştir. Son olarak veriler Maxqda 2020 programına aktarılmış ve program üzerinde çalışılarak kodlar son halini almıştır.

1.4. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Araştırmada elde edilen verilerin anlamlı ve tutarlı olmaları, katılımcılar tarafından gerçekçi bulunmaları sebebiyle iç geçerliliğin sağlandığı görülmektedir. Dış geçerlilik içinse araştırmaya katılanların özellikleri, onlara yöneltilen sorular ve bu sorulara verilen cevapların nasıl yorumlandığı açıkça dile getirilmiştir. Bunun yanında araştırmada elde edilen bulgular benzer ortamlarda test edilebilme özelliğini de taşımaktadır. İç güvenirliliğin sağlanması için katılımcılardan doğrudan alıntılara yer verilmiş, araştırma iki araştırmacı tarafından yürütülmüş, veriler analiz edilirken başka bir araştırmacının da görüşleri alınmış ve ulaşılan sonuçlar teyit edilmiştir. Aynı konuda yapılan benzer araştırmalar da ulaşılan sonuçların güvenirliliğini onaylamaktadır. Ayrıca araştırmada elde edilen ham veriler hem yazılı hem de sesli olarak araştırmacılar tarafından saklanmaktadır.

2. Bulgular ve Tartışma

Öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler 5 tema, 12 kategori ve 76 kod şeklinde raporlanmıştır.

Tablo 1: Araştırmada Ulaşılan Tema, Kategori ve Kodlar

Tema	Kategori	N	%
Uzaktan Arapça Hazırlık	Avantajlar	7	9,2
	Dezavantajlar	18	23,6
Uzaktan Lisans	Avantajlar	2	2,6
	Dezavantajlar	2	2,6
Yüz Yüze Eğitim	Avantajlar	4	5,2
	Dezavantajlar	6	7,8
Karşılaştırmalar	Uzaktan Eğitim-Yüz Yüze Eğitim	14	18,4
	Hazırlık-Lisans	7	9,2
	Canlı Dersler-İnternet Mecraları	6	7,8
Öneriler	Yönetimle İlgili Öneriler	5	6,5
	Arapça Öğretimiyle İlgili Öneriler	1	1,3
	Öğretim Elamanlarıyla İlgili Öneriler	4	6,5
Toplam		76	100

76 kodla birlikte bu kodların katılımcılar tarafından kaçar defa dile getirildiği de sonraki bölümlerde okuyucuya kolaylık olması için tablo şeklinde gösterilmiştir. Her kodla ilgili doğrudan alıntı yapmak çalışmanın hacmini büyüteceğinden her

kısımda o kategori altında en çok dile getirilen bir ya da iki kod ile ilgili doğrudan alıntılara yer verilerek okuyucuların kodlar ve alıntılar arasındaki ilişki hakkında da değerlendirmelerde bulunabilmeleri amaçlanmıştır. Ayrıca her başlık altında uzaktan eğitimle ilgili yürütülmüş başka çalışmalara da değinilerek elde edilen bulgular tartışılmıştır.

2. 1. Uzaktan Arapça Hazırlık

2.1.1. Avantajlar

Bu kısımda pandemi döneminde uygulanan uzaktan Arapça öğretiminin öğrenciler tarafından dile getirilen avantajları üzerinde durulacaktır. Bu avantajlar aşağıdaki tabloda altı kod şeklinde sunulmuştur:

Tablo: 2 Uzaktan Arapça Öğretimi Avantajlar

Kodlar	Katılımcılar	N
Kendine Vakit Ayırma	K15, K17, K13, K7, K8, K12, K9, K5, K10	9
Aile Desteği Alma	K15, K10, K6, K11, K12,	5
Ekonomi	K17, K13, K14	3
Esneklik	K1, K13, K16	3
Dersleri Kayıttan İzleme	K13, K21	2
Kendi Ortamında Bulunma	K10	1
Derste Farklı Kaynaklar Kullanabilme	K9	1
Toplam		24

Bu tabloya göre en çok görüş “kendine vakit ayırma” kodunda dile getirilmiştir. Aşağıda kodla ilgili görüşlerden bazı örnekler sunulmuştur:

Olumlu yönleri: Zaman açısından; zaman kaybınız olmuyor direk derse giriyorsunuz. Dersten çıkıp buraya derse geleyim desem çok zaman kaybım olacak. Ben aynı anda ya da beş dakika arayla hemen derse girebiliyordum. Bazen biri bitip diğeri başlıyordu. Zaman açısından bana fayda sağladı. (K13)

Zaman çok önemli hayatımızda. Hazırlanma sürecimde orada ders çalışma imkânım daha çok oluyordu. Ve kaynaklarımız da daha çok oluyordu. (K9)

Uzaktan eğitimle ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında onun önemli faydalarından birinin “öğrenciye serbesti sağlama” olarak tespit edildiğini ifade etmek mümkündür.¹⁷ Uzaktan eğitim alan öğrenciler okula gitmek için hazırlanma, okula gitme vb. süreçlerden azade oldukları için okul dersleri dışında kendilerine ayırdıkları zaman artmaktadır. Bu durum öğrenciler tarafından olumlu olarak değerlendirilmektedir.

¹⁷ Muhammet İbrahim Akyürek, “Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması”, *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2020), 4; Eygü - Karaman, “Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma”, 41.

Katılımcıların uzaktan Arapça hazırlık eğitimi ile ilgili dile getirdikleri bir diğer konu da evde olmanın onları psikolojik olarak rahatlatmasıdır:

Ben uzaktan eğitimin olumlu olduğunu düşünüyorum hem vakitten arkadaşımızın dediği gibi ve kendi ortamımızda kendi alıştığımız ortamda ve hem zorlandığımız yerlerde de ailemizin desteğini alıyorduk. Böyle düşünüyorum hocam. (K10)

Öğrencilerin bir kısmı eğitim süresince aile desteği almayı önemsemektedir. Özellikle, üniversiteye gelene değin ailelerinden hiç ayrı kalmamış öğrenciler, onlarla birlikte olmanın avantaj olduğunu düşünmektedir. Bu konuyu değerlendirirken çalışma grubunda bulunan öğrencilerin hazırlık sınıfı ve lisans eğitiminin ilk yıllarında oldukları göz önüne alınmalıdır.

Uzaktan Arapça hazırlık eğitiminin avantajları örnekleri verilen iki kod dışında -farklı şekillerde isimlendirilerek de olsa-; “esneklik” (zaman ve mekân özgürlüğü)¹⁸, “ekonomi”¹⁹, “derste farklı kaynaklar kullanabilme” (öğrenciye zengin bir öğrenme ortamı sunma)²⁰, “kendi ortamında bulunma” (öğrenciyi sınıf ortamında öğretim görmeye zorlamama)²¹, “dersi kayıttan izleme” şeklinde farklı çalışmalarda da dile getirilmiştir.

2. 1. 2. Dezavantajlar

Uzaktan eğitim süreci bir zorunluluk şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu süreci genel uzaktan eğitim sürecinden ayırmak ve değerlendirmeleri ona göre yapmak önem arz etmektedir.²² Bu dönemde öğrencilerin yaşamış oldukları problemler Tablo 3’te sıralanmıştır.

Tablo 3: Uzaktan Arapça Öğretimi Dezavantajlar

Kodlar	Katılımcılar	N
Araç-Gereç Eksikliği	K18, K15, K16, K6, K8, K9, K10, K11, K12, K1, K2, K3, K4, K5, K21, K22, K23	17
Hocalarla İletişim Kuramama	K19, K20, K16, K15, K14, K18, K13, K6, K10, K8,	13

¹⁸ Ömür Akdemir, “Yükseköğretimimizde Uzaktan Eğitim”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 2 (01 Ağustos 2011), 70.

¹⁹ Asiye Toker Gökçe, “Küreselleşme Sürecinde Uzaktan Eğitim”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (01 Aralık 2008), 4.

²⁰ Gül Kaleli Yılmaz - Bülent Güven, “Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Algılarının Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi”, *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)* 6/2 (08 Eylül 2015), 309.

²¹ Ali Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu”, *Marmara İletişim Dergisi* 21 (07 Ocak 2016), 77.

²² Bozkurt, “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması”, 116.

	K3, K4, K22	
Alt Yapı Sorunları	K20, K21, K22, K23, K16, K13, K11, K4, K5	9
Uygulama Eksikliği	K15, K17, K13, K7, K18, K21, K22, K23	8
Dikkat Dağınıklığı	K19, K20, K14, K13, K1, K3, K2	7
Arkadaşlarla İletişim Kuramama	K18, K15, K16, K13, K3, K5	6
Ölçme-Değerlendirme Sorunları	K19, K18, K14, K13, K1, K5	6
Öğrencilik Dışı Roller	K16, K11, K10, K2, K3	5
Konuların Yüzeysel Kalması	K8, K6	2
Kendini Yönetememe	K3, K5	2
Motive Olamama	K13, K4	2
Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitime Hazır Olmaması	K19	1
Uzaktan Eğitimin Kalıcı Olmaması	K19	1
Fiziksel Rahatsızlıklar	K13	1
Dersi Anlamada Zorluk	K8	1
Derse Katılmada Zorluk	K6	1
Okuldan Soğuma	K5	1
Mekân Sorunu	K3	1
Toplam		85

Tablo 3'e göre katılımcıların dezavantaj olarak nitelendirdikleri en önemli husus araç gereç eksikliğidir. Bunu öğretim elemanlarıyla iletişim kuramama, dikkat dağınıklığı, alt yapı sorunları, arkadaşlarla iletişim kuramama ve uygulama eksikliği izlemektedir.

Uzaktan eğitim süreci aniden başladığı ve acil uzaktan eğitim durumuna geçildiği için öğrencilerin araç-gereç eksikliği yaşaması normal görünmektedir. Başka araştırmalarda da çalışma grubundaki öğrencilerin araç-gereç açısından sorun yaşadıkları tespit edilmiştir.²³ Fakat zaman içinde bu sorunların çözüldüğü dikkat çekmektedir:

²³ Genç - Gümrükçüoğlu, "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları", 417; Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim", 194.

İşte hocam biz ilk başladığımız zaman telefonum eskidi. İlk zamanlar sıkıntı çekmiyordum ama sonra kardeşlerimin de online dersi de başladı. Neyse ki hocam babamız bilgisayar aldı hani belli bir sıra oldu. Sıkıntı olmadı benim derslerimle çakışmadığı için ama dönem ortalarında ama genel olarak sıkıntı olmadı zamanla kardeşlerimle derslerimiz ayrılmaya başladı. Benim için pek de sıkıntı olmadı. (K15)

Uzaktan eğitimde karşılaştım ve yani kendime ait bilgisayarım yoktu. Derse girerken telefonumu kullanıyordum. İnternetimiz de yoktu. Yani o zamanlar sorun yarattı tabii ki. Yani maddi anlamda yarattı sonra bunları gidermeye çalıştık. Yani araç gereç açısından sorun oldu benim için. (K6)

Hocalarla iletişim kuramama öğrencilerin ifadelerine göre iki farklı şekilde ön plana çıkmaktadır. Bunlar: Hocaların yabancı olması (Arap hocalar) sonucu ortaya çıkan iletişim problemleri ve Türk hocalarla olan iletişim problemleridir. Yabancı hocalarla ilgili iletişimdeki problem, farklı dili konuşmalarından kaynaklanırken, Türk hocalarla ilgili problem bunun dışındaki etkenlerden kaynaklanmaktadır. Aşağıda kodla ilgili görüşlerden bazı örnekler sunulmuştur.

Hazırlık hocalarında kişilere göre farklılık gösterdi bu durum. Mesela Arap hocalarımız ile biz Arapça bilmiyoruz temelimiz oturmadı. Arap hocalarda Türkçe bilmiyor. Bilmediği için anlayamıyorduk. Hoca bizden bir şey istiyor ama biz ne olduğunu anlayamıyoruz. Anladığımız şeyi kendimize göre yorumlayıp hocaya gönderiyoruz. Hoca onu istemediğini söylüyor. Bu durumda da çatıştık. Okul ortamında olsak Arapçası iyi olan arkadaşlarımız oluyordu. Onlar bize yardımcı oluyordu, açıklıyordu. (K5) Evet. Hoca ısrarla söyledi ben de anlamadım hocayla konuşmaya çalışıyorum. Hocayla iletişim kuramadık. Hoca biraz daha yardımcı olabilseydi Türkçe olarak belki cevap verebilirdim ama yapamadım hatta o kurda da kalmıştım ben yine tek sıkıntım bu olabilir benim Arap hocalarla iletişim konusunda. (K18)

Uzaktan eğitim sürecinde iletişim sorun olurken hiç Arapça bilmeyen hazırlık öğrencileri ve Türkçe bilmeyen hazırlık öğretim elamanları arasında bu durum daha belirgin hale gelmiştir. Farklı dillerden kaynaklı bu anlaşmazlık dışında öğrencilerle öğretim elamanları arasında aynı ortamda bulunmaktan kaynaklı iletişim problemleri de meydana gelmiştir. Bu durum öğrenciler tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Olumsuz yanları çünkü bilgisayarda tam öğretme hani hocayla bir ilişki kurulamıyor. Hani ki normalde yüz yüze sınıfta olduğumuz halde bile anlayamıyorken bilgisayarda hani benim için bir iletişim kopukluğu oldu. (K8)

Çünkü bire bir göz teması veya bire bir sınıf ortamında bulunmak çok daha farklı online eğitime göre atıyorum ben mesela derste aniden söz hakkı almak istiyorum. Basıyorum mikrofona ama mikrofon açılmıyor mesela bu gibi sıkıntılar olduğundan dolayı bence yüz yüze eğitim birazda daha ön planda. (K14)

Öğrenciler tarafından yukarıda dile getirilen sorunlar genel olarak aynı mekânı paylaşamamaktan kaynaklanmaktadır. Ders esnasında doğrudan sınıfta olmanın öğrenciler açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka araştırmada öğrenciler ve öğretim elemanları arasındaki iletişimde herhangi bir

problemin olmadığı tespit edilmiştir.²⁴ Dolayısıyla burada dile getirilen sorunun bir iletişim değil ilişki sorunu denilebilir. Uzaktan eğitimin sürecinin önemli dezavantajlarından birisi de öğrencilerin karşılaşmış olduğu alt yapı sorunlarıdır. Altyapı sorunları başka çalışmalarda da dile getirilmiştir.²⁵ Bu dönemde öğrencilerin karşılaşmış olduğu bir başka problem de dikkat dağınıklığıdır. Yolcu'nun üniversite öğrencileri üzerinde yürütmüş olduğu araştırmada da dikkat dağınıklığı dezavantaj olarak tespit edilmiştir.²⁶ Uzaktan eğitimde öğrencilerin karşılaşmış olduğu bir başka sorun da “arkadaşlarla iletişim kuramama” problemidir. Bu problem farklı araştırmalarda da “sosyalleşme eksikliği”²⁷, “arkadaş ortamından uzaklaşma”²⁸ gibi ifadelerle de dile getirilmiştir.

Bu dönemde öğrencileri zorlayan önemli hususlardan birisi de “uygulama eksikliği” kodu ile dile getirilen problemidir. Özellikle Arapça hazırlık ve lisanstaki Kur'an dersleri uygulamaya dönük dersler olduğu için öğrenciler bu derslerde zorlanmaktadır. Çalışmaya katılan öğrenciler de Arapça yazma ve konuşma alanlarında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Selçuk ve diğerlerinin yürütmüş olduğu çalışmada da Arapça derslerine ait bu zorluk tespit edilmiştir.²⁹ Bu problem uygulamaya dayalı tüm alanlar ve dersler için söz konusudur ve farklı araştırmalarda da dile getirilmiştir.³⁰ Katılımcıların bunlar dışında dikkat çektiği sorunlar şunlardır:

²⁴ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 242.

²⁵ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 245; Erpay, “Zorunlu Uzaktan Eğitim”, 194; Genç - Gümrükçüoğlu, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”, 412; Meltem Kürtüncü - Aylin Kurt, “Covid-19 Pandemisi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşadıkları Sorunlar”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/5 (31 Mayıs 2020), 71; Yusuf Aydın vd., “Yüksek Öğretimde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/4 (31 Ağustos 2021), 1155.

²⁶ Hacı Hasan Yolcu, “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6/4 (30 Ekim 2020), 244.

²⁷ Yolcu, “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri”, 244.

²⁸ Murat Serçemeli - Ersin Kurnaz, “Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 4/1 (23 Haziran 2020), 50.

²⁹ Selçuk vd., “The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?”, 80.

³⁰ Merve Keskin - Derya ÖZER Kaya, “COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi”, *İzmir*

“öğretim elemanlarının uzaktan eğitime hazır olmaması”, “uzaktan eğitimin kalıcı olmaması”, “fiziksel rahatsızlıklar”, “derse katılmada zorluk”, “dersi anlamada zorluk”, “konuların yüzeysel kalması”, “okuldan soğuma”, “mekân sorunu”, “kendini yönetememe” ve “motive olamama”.

2. 2. Uzaktan Lisans Eğitimi

2.2.1. Avantajlar

Çalışma grubu ile yapılan görüşmelerde uzaktan lisans eğitimine dair bulgulara da ulaşıldı. Çalışmaya katılan öğrenciler için lisans eğitimi ile Arapça hazırlık eğitimi birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Öğrenciler sadece anlatımın yapıldığı derslerde çoğunlukla uzaktan eğitimi tercih etmektedir. Derslerin kayıttan da izlenebilir olması onlar açısından bir avantaj olarak görülmektedir. Ayrıca öğretim elemanlarıyla bir etkileşimin olmadığı sunuş stratejisi ile yürütülen dersleri kendi kendilerine de öğrenebileceklerini düşünmektedirler.

Tablo 4: Uzaktan Lisans Eğitimi Avantajlar

Kodlar	Katılımcılar	N
Kendi Kendine Öğrenme	K2, K1	2
Dersleri Kayıttan İzleme	K13	1
Toplam		3

Tablo 4’e göre, uzaktan lisans eğitiminin avantajı olarak dersleri kayıttan izleme ve kendi kendine öğrenme kodları dile getirilmiştir. K13, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

Uzaktan eğitimim olumlu yönüne bir diğer örnek derslerin tekrar dinlenebilmesi derslere katılamayanlar için büyük avantaj, öğrenci kendisi için uygun zamanda dersi öğrenip tekrar etme şansına sahip oluyor. Ben de zaman zaman katılamadığım dersleri dinleyip sınava hazırlanmak için bu sisteme yüklenen ders kayıtlarını dinledim. Keşke şu anki sınıfta gerçekleşen yüz yüze eğitim dersleri de bu şekilde sisteme yüklense, gelemeyen öğrenciler bunlardan faydalansa iyi olur diye düşünüyorum.

Derslerin kaydedilerek öğrenciler tarafından istenildiği zaman izlenebilmesi bir avantaj gibi görünmekteyse de burada uzaktan eğitim yürüten öğretim elemanları için bir problem de görünmektedir. Uzaktan eğitim süreci, yüz yüze eğitimden farklı şekilde yürütülmelidir. Erkut’un da ifade ettiği gibi çevrimiçi eğitimler

Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 5/2 (30 Haziran 2020), 65; Kürtüncü - Kurt, “Covid-19 Pandemisi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşadıkları Sorunlar”, 71; Yolcu, “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri”, 244.

kurgulanırken müfredat ve nakil odaklı eğitim yerine öğrenciyi merkeze alan, aktif öğrenmeye dayalı uygulamalar üzerinde durulmalıdır.³¹ Çevrimiçi öğrenmelerde içerik öğrencilere önceden aktarılmalı, ders bu içerik üzerinde yürütülen tartışmalarla zengin hale getirilmelidir.³² Bu sayede öğrenciler derslere çevrimiçi katılmayı bir ihtiyaç olarak hissedebilecektir.

2. 2.2. Dezavantajlar

Tablo 5: Uzaktan Lisans Eğitimi Dezavantajlar

Kodlar	Katılımcılar	N
Ölçme Değerlendirme	K2, K1, K5	3
Hocalarla İletişim Kuramama	K5	1
Toplam		4

Uzaktan Lisans Eğitiminin Dezavantajları 2 kod şeklinde Tablo 5'te sunulmuştur. Bu tabloya göre en çok görüş ölçme ve değerlendirme kodunda dile getirilmiştir.

Ekleme yapabilir miyim? Ödev iyi oluyor tabi yerine göre derslerde açıkçası ödev olayına ben ısınmamıştım. Ödevi notlandırmada belirli bir paradigması yok. O kadar farklı bakış açıları var ki bir başka öğrencinin bakış açısıyla diğerinkini farklı olabiliyor. Hani hoca değerlendirirken neye bakacak, neye göre notlandıracak ya da mesela birebir kopya olayı falan ödevde de değerlendirmede de notlandırma konusunda sıkıntı bence. (K1)

Burada temel sorun ölçme değerlendirme süreçlerinin belirsiz olmasıyla ilgili görünmektedir. Uzaktan eğitim sürecinde öğretim faaliyetiyle birlikte ölçme değerlendirme problemi de ortaya çıkmıştır. Bu sorun yapılan başka araştırmalarda da tespit edilmiştir.³³ Ölçme değerlendirme süreçlerinde ortaya çıkan bir başka sorun da öğrencilerin çevrimiçi sınavlarda kopya çekmesidir.³⁴ Selçuk ve diğerlerinin yürütmüş olduğu araştırmada çevrimiçi ölçme değerlendirme süreçlerini güvenilir bulan öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik olumlu tutum geliştirdikleri tespit

³¹ Erhan Erkut, "Covid-19 Sonrası Yükseköğretim", *Yükseköğretim Dergisi* 10/2 (01 Ağustos 2020), 128.

³² Erkut, "Covid-19 Sonrası Yükseköğretim", 128.

³³ Ahmet Çağlar Özdoğan - Hasan Güner Berkant, "Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi", *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (29 Aralık 2020), 21; Fatih Balaman - Sevil Hanbay Tiryaki, "İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi » Makale » Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2021), 64.

³⁴ Meltem Acar Güvendir - Yeşim Özer Özkan, "Uzaktan Eğitimin Değerlendirmeye Yansımaları: Çevrim İçi Sınavlar mı Sınıf İçi Sınavlar mı?", *Dijital Ölçme ve Değerlendirme Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2021), 27.

edilmiştir.³⁵ Dolayısıyla uzaktan eğitim modelinde klasik ölçme değerlendirme yöntemleri yerine alternatif ölçme değerlendirme süreçleri üzerinde durulması son derece önemlidir.

Uzaktan lisans eğitiminde dile getirilen bir başka sorun da öğrencilerin öğretim elemanlarıyla iletişim kuramamalarıdır. Bu sorun uzaktan Arapça hazırlık eğitiminde de dile getirilmiştir. Öğretim elemanlarının uzaktan eğitim süreçlerinde öğrencilerle iletişim içinde olması son derece önemlidir.

2. 3. Yüz Yüze Eğitim

2.3.1. Avantajlar

Çalışma grubu ile yapılan görüşmelerde onlara yüz yüze eğitim hakkındaki görüşleri de soruldu. Bu görüşler de uzaktan eğitimde olduğu gibi avantajlar ve dezavantajlar şeklinde iki ana kategori altında okuyuculara sunulmuştur. Tablo 6’da yüz yüze eğitimin öğrenciler tarafından dile getirilen avantajları sıralanmıştır.

Tablo 6: Yüz Yüze Eğitim Avantajlar

Kodlar	Katılımcılar	N
Akran Öğrenmesi	K18, K7, K9, K2, K5, K4,	6
Hocalarla Birebir İletişim	K8, K9, K2, K4, K21, K22, K23	7
Motivasyon	K5, K2, K21	3
Derse Aktif Katılım	K11	1
Toplam		17

Tablo 6’ya göre en çok görüş Hocalarla birebir iletişim kodunda dile getirilmiştir. Bunu akran öğrenmesi, motivasyon ve derse aktif katılım izlemektedir.

Aşağıda Hocalarla iletişim ve akran öğrenmesine dair iki örnek sunulmuştur:

Çünkü hocayla daha rahat iletişim kurabiliyorum. Yüz yüzeyim. Anlamadığımı sorabiliyorum çünkü uzaktan eğitimde sıra gelmiyor o yüzden yüz yüze eğitimde hocanın yanına gidip sorabilirim istediğim gibi. Zaman sıkıntım yok. O yüzden ben yüz yüze eğitimi daha faydalı buluyorum. Yani ne kadar yüz göz teması olursa o kadar daha iyidir benim için. Yüz yüze eğitim daha iyi bence. (K8)

Hazırlıkta hocam yüz yüze daha verimli, sınıfla daha iyi kaynaşyoruz birbirimizle yardımlaşma açısından da daha iyi oluyor. Dil açısından hani yeni bir dil öğrenmemiz açısından arkadaşımızla konuşmayı kendimiz pratik yapmak istesek fazla olmuyor, arkadaşla daha iyi oluyor. Lisans uzaktan olsa daha iyi olur bence. (K4)

Öğrencilerin özellikle pratik gerektiren dil öğrenimi gibi derslerde hem ders hocalarıyla hem de arkadaşlarıyla iletişim halinde olmayı önemsedikleri tespit

³⁵ Selçuk vd., “The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?”, 85.

edilmiştir. Eğitimde akran öğrenmesi oldukça önemlidir. Ayrıca yapılan araştırmalarda öğrenci başarısına etkisi de açık bir şekilde tespit edilmiştir.³⁶ Yüz yüze eğitimin öğrenciler için önemli avantajlarından birisi de derse motive olmalarının ve aktif olarak derse katılmalarının mümkün hale gelmesidir.

2.3.2. Dezavantajlar

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine dâhil olmasıyla birlikte yaşamış oldukları dezavantajların yanında avantajlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar önceki bölümlerde “ekonomi”, “derste farklı kaynaklar kullanabilme”, “kendi ortamında bulunma”, “aile desteği alma”, “dersleri kayıttan izleme”, “kendine vakit ayırma”, “esneklik” gibi kodlarla ifade edilmişti. Öğrenciler uzun bir süre uzaktan eğitim sürecine dâhil oldukları için bu sürecin zorlukları yanında kolaylıklarına da aşina olmuşlardır. Bu sebeple yüz yüze eğitim tekrar başladığında onlar için olumsuz olan durumlar da kendilerine soruldu. Verilen cevaplar 6 farklı kod şeklinde aşağıdaki tabloda listelenmektedir.

Tablo 7: Yüz Yüze Eğitime Geçiş Sonrası Dezavantajlar

Kodlar	Katılımcılar	N
Öğretim Yöntemi ile İlgili Sorunlar	K1, K5, K3	3
Aile Desteğinden Uzak Olma	K6, K12	2
Zamana ve Mekâna Bağlı Olma	K13	1
Yolda Geçen Süre	K7	1
Lisans Hocalarıyla İletişim Problemi	K1	1
Çok Sayıda Öğrenciyle Büyük Sınıflarda Eğitim	K3	1
Toplam		9

Tablo 7'ye göre öğrencilerin yüz yüze eğitim süreçlerinde memnun olmadıkları konuların başında “öğretim yöntemi ile ilgili sorunlar” gelmektedir. Konuyla ilgili görüşlerden birisi şudur:

Bir de slayt sistemi diye bir sistem var hiç memnun değiliz, asla memnun değiliz. Hocamız yansıttığını bire bir naklediyor bizde onu bizde açıp okuyabiliriz zaten bu şekilde bir verim alınmıyor. (K5)

Yöntem konusunda öğrenciler bilgi vermenin veya slayttan ders anlatmanın kendilerine yarar sağlamadığını dile getirmekte ve bu tür bilgilendirmenin ezberci anlayışa sevk ettiğini ifade etmektedir. Buradaki temel problem derste slayt

³⁶ Önder Şimşek - Özgür Yeşiloğlu, “Akran Öğretimi Yönteminin Elektrik Kavramlarının Öğrenimi ve Bilimsel Süreç Becerilerinin Kazanımı Üzerine Etkisi”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/2 (01 Aralık 2014), 87.

kullanılmasından ziyade ders veren öğretim elemanının slaytı okuyarak doğrudan öğrencilere aktarmasıdır. Bu durum öğrenciler tarafından olumsuz karşılanmaktadır.

Tablo 7'ye göre öğrenciler için sorun olan en önemli durumlardan birisi de ailelerinden uzakta kalmaktır. Görüşme yapılan öğrencilerin hazırlık, lisans 1 ve 2 oldukları burada dikkate alınmalıdır. Ayrıca aile desteğinden uzak olduklarının altını çizen öğrencilerin ikisinin de kız öğrenci olması, kız öğrencilerin bu konuda daha hassas olduğunu göstermektedir.

İlk başlarda biraz insan sıkıntı çekiyor ailesinden uzak odasından uzak. Onu garipsiyor. Ama daha sonra alışıyor. Onlar olmadığı zamanlarda insan derse sarılınca onların yokluğunu unutuyor. Daha çok derse çalışıyor. (K12)

Aile desteğinden uzak olma konusu okuduğu üniversiteye dışarıdan gelen öğrencilerde ilk zamanlarda görülen önemli sorunlardandır. Ancak çalışmaya katılan bazı öğrenciler tarafından bunun avantaj olduğu da dile getirilmiştir. Gerekçe olarak da memleketlerinde olduklarında öğrencilik dışı iş yükünün kendilerini beklediğini ifade etmişlerdir.

Tabloda yüz yüze eğitimin dezavantajları olarak “zamana ve mekâna bağlı olma”, “yolda geçen süre”, “iletişim problemi” ve “büyük sınıflarda eğitim” maddeleri sıralanmıştır. Bu maddelerden “iletişim problemi” öğretim elemanlarıyla ilgili görünürken, “büyük sınıflarda eğitim” ise yönetimle ilgili bir problemdir. Özellikle amfilerde gerçekleşen ve çok sayıda öğrencinin katıldığı dersler öğrenciler açısından derse dâhil olmayı zorlaştırmakta ve kalabalık gruplara ders yapan öğretim elemanları da böyle sınıflarda sunuş stratejini tercih etmektedir. Dolayısıyla kalabalık ve etkileşimin olmadığı sınıflar yerine ekonomiklik ilkesi de gözetilerek öğrenci sayılarının düşük olduğu sınıflar ya da uzaktan eğitim modeli tercih edilebilir.

“Zamana ve mekâna bağlı olma”nın ise öğrencilik dışında da farklı rollere sahip olan öğrencilerde öne çıkan bir kod olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin bu araştırmanın çalışma grubunda yer alan K13 İngilizce öğretmenliği yapmakta ve ilahiyat fakültesini ikinci üniversite olarak okumaktadır. Dolayısıyla belli bir zaman ve mekân ile sınırlandırılmış olmak K13 için bir dezavantaj iken tam zamanlı öğrenciler için bir sorun oluşturmamaktadır. Zaten uzaktan eğitimin temel özelliklerine baktığımızda “bireysellik”, “esneklik”, “etkileşim” ve “bağımsızlık” gibi özellikler uzaktan eğitimin bir alternatif olmasıyla ilgilidir.³⁷ Bu sayede bireyler hayat boyu öğrenme parolasıyla kendilerini geliştirmeye devam edebilmektedir. Yüz

³⁷ Ekrem Demir, “Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39 (2014), 210.

yüze eğitimin asıl olduğu düşünülürse “zamana ve mekâna bağlı olma” ve “yolda geçen süre” gibi problemler sorun olmaktan çıkacaktır.

2. 4. Karşılaştırmalar

Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin bir kısmı “karşılaştırmalar” teması altında düzenlendi. Bu tema da kendi içinde altı kategoriye ayrılarak birbiri ile karşılaştırıldı. Bu sayede öğrencilerin çeşitli temalarla ilgili görüşleri daha belirgin hale getirildi. Bu çerçevede sonraki kısımda öğrencilerin hazırlık ve lisans eğitimleri hakkındaki düşüncelerinin karşılaştırılmasına yer verilecektir.

2. 4.1. Uzaktan Arapça Hazırlık Eğitimi ile Uzaktan Lisans Eğitimi Karşılaştırılması

Arapça hazırlık eğitimi uygulamaya dayalı iken lisans eğitiminde teorik derslere daha fazla yer verilmektedir. Bu durum öğrencilerin bu iki kategori ile ilgili uzaktan eğitim görüşlerini doğrudan etkilemektedir.

Tablo 8: Hazırlık Eğitimi ile Lisans Eğitimi Karşılaştırılması

Kategori	Kodlar	Katılımcılar	N
Lisans Eğitimi	Türkçe Olduğu İçin Hazırlığa Göre Daha Kolay	K13, K6, K11, K7, K10, K1, K4	7
	Kayıttan İzlendiğinde Anlaşılıyor.	K4, K5	2
	Lisansta Hocalar Toplu Anlattığı İçin Daha Kolay	K10	1
Arapça Hazırlık Eğitimi	Kapsamlı Olduğu İçin Zor	K6, K10	2
	Dil Eğitiminde Derse Katılım Şart	K3, K4	2
	Farklı Bir Dilin Uzaktan Öğrenilmesinin Zor Olması	K13	1
	Arkadaşlarla Yardımlaşma Hazırlıkta Önemli	K4	1
Toplam			16

Tablo 8’e göre en çok görüş lisans eğitimi kategorisinde 7 katılımcı tarafından “Türkçe olduğu için hazırlığa göre daha kolay” kodlarında dile getirilmiştir. Aşağıda kodla ilgili görüşlerden bazı örnekler sunulmuştur.

Hazırlık sınıfı benim için zordu. Şöyle ki yeni bir dil öğrenmenin zorluğu yanında alfabe ve dil sistematığının bildiğim dillerden farklı olması, dil edinimimde zorluk yaşamama neden oldu. İlerleyen zamanlarda bu zorluklar aşıldı. Türkçe işlenen derslerde uzaktan eğitimin bir

olumsuzluğunu –gerçi az sayıda derse katılabildim ama- yaşamadım. Dersi anlatırken Hocamız ekranda ders materyalini paylaşıyor, dersi anlatıyor- tahta da işler gibi- biz de takip ediyoruz. Konuları kavramada sıkıntı yaşanmıyor. (K13)

Lisans eğitimi daha iyi çünkü hani hep Türkçe. Mesela ben Anadolu lisesinden mezunum. Daha önce Arapça görmemiştim uzaktan eğitimle de Arapça görmek daha zor oldu bizim için. Ama lisans eğitiminde hep Türkçe yani inkılap olsun edebiyat olsun. (K11)

Hazırlık eğitimi ile lisans eğitimi karşılaştırılmasında lisans eğitimi ana dilleri olan Türkçe ile verildiği için, Arapça verilen hazırlık eğitiminden daha kolaydır. Arapça hazırlık hem konuşma hem yazmaya dayalı uygulamalar içerdiği için uzaktan eğitimle öğrenilmesi öğrenciler açısından zor görünmektedir. Aynı durum hem hazırlıkta hem lisans programında olan Kur'an dersi için de geçerlidir. Bu durum yani uygulamaya dayalı derslerde uzaktan eğitimin yetersiz kalması başka çalışmalarda da dile getirilmiştir.³⁸

2.4.2. Uzaktan Eğitim ile Yüz Yüze Eğitim Karşılaştırılması

Çalışmaya katılan öğrencilerin tamamı hem uzaktan eğitime hem de yüz yüze eğitime belli süreler devam etmiştir. Dolayısıyla iki eğitim modelini de tecrübe etmişler ve konuyla ilgili karşılaştırma yapabilecek düzeye gelmişlerdir.

Tablo 9: Uzaktan Eğitim ile Yüz Yüze Eğitimin Karşılaştırılması

Kategori	Kodlar	Katılımcılar	N
Uzaktan Eğitim	Alt Yapı Sorunları	K3, K4, K21, K22, K23	5
	Pratik Yapamama	K5, K21, K22	3
	Makale Yazmayı Öğrenmek	K4, K5	2
	Öğrencilik Dışı Roller	K3, K11	2
	Hocalarla İletişim Kuramama	K2	1
	Ciddiyet ve Verim Yok	K14	1
	Yardımcı Kaynaklardan Daha Fazla Faydalanma	K5	1
	Bireysel Zaman Daha Fazla	K5	1
Yüz Yüze	Tahta Kullanımı Ve Bireysel İlgiden Ötürü	K14	1

³⁸ Altaş, “Türkiye’de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları”, 13; Mehmet Dağ, “İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programlarında Kur’ân Dersi-Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-”, *Ekev Akademi Dergisi* 55 (Bahar 2013), 51.

Eğitim	Verimli		
	Derslere Katılım Daha Fazla	K11	1
	Üniversiteye Gelmek Ufuk Açıcı	K8	1
	Sadece Okula Konsantre Olma	K3	1
	Hocalarla İletişim	K4	1
	Akran Öğrenmesi	K2	1
Toplam			22

Katılımcılardan elde edilen verilere dayalı olarak uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim karşılaştırılması 2 kategori ve 14 kod şeklinde Tablo 9’da sunulmuştur. Bu tabloya göre en çok görüş “uzaktan eğitim” kategorisinde alt yapı sorunları şeklinde dile getirilmiştir. Bunu pratik yapamama, makale yazmayı öğrenmek ve öğrencilik dışı roller kodu izlemektedir. Bu kodla ilgili ifade edilen görüşlerden ikisi aşağıda sunulmuştur:

Burada derslere daha çok katılıyorduk. Katılabiliyorum. Oradayken illa iş falan oluyordu. O konuda sıkıntı olmuyordu. Ama burada sadece ödevleri falan filan yapıyoruz. (K11)

Mesela uzaktan eğitim döneminde ben sabah erkenden işe gidip ders başlama saatine kadar çalışıp yorgun bir şekilde derse giriyordum. Burada mesela ben şu anda KYK yurtlarında kalıyorum. Kendimize ait yatağımız, çalışma masamız var ve çok rahatız bu açıdan. Okula geliyoruz dersleri odaklı bir şekilde dinleyebiliyoruz. Ama bence yüz yüze eğitim kesinlikle daha avantajlı uzaktan eğitime göre (K3)

Uzaktan eğitim sürecinde bazı öğrenciler ailelerine yardım etmek durumunda kalmış ve bu durum onların derslere odaklanmasını engellemiştir. Bu durumun belli bir fırsat eşitsizliği ortaya çıkardığı da açıktır. Öğrencilerin yüz yüze eğitimi uzaktan eğitime tercih etmelerinin bir başka nedeni de uzaktan eğitim sürecinde yaşanan altyapı sorunlarıdır. Bu sorunlar öğrencilerin derslere odaklanmasını engellemektedir. K20’nin konuyla ilgili ifade ettiği görüşleri aşağıda sunulmuştur:

Çünkü daha bir anlıyorsun hocanın anlattıklarını. Uzaktan eğitimde mesela şey kopabiliyor yani internet sıkıntısı yaşayabiliyorsun. Hocayı dinleyemiyorsun. Tekrardan girmek zorunda kalıyorsun siteye falan. O arada kopukluklar oluyor. Ama yüz yüze de öyle değil mesela. Bence daha verimli.

Öğrencilerin uzaktan eğitimi yüz yüze eğitime tercih etme nedeni olarak makale yazmayı öğrenmeleri ifade edilmiştir:

Hocam yani şeye katkısı oluyor yani yüksek lisans yapmak istesek makale okuma, yazma, özet çıkarma tez yazma konusunda ilerisi için öğreniyoruz. Uzaktan eğitimde bir tık iyi oluyor, erkenden öğrenmiş oluyoruz. Bu açıdan iyi yani. (K4)

Makale yazmayı öğrenmek vb. konular eğitimin uzaktan olmasının temel özelliklerinden birisi değildir. Dolayısıyla bunlar gerçekçi bir tercih sebebi görülmemektedir. Nitekim yürütülen başka araştırmalarda da katılımcılar örgün eğitimi tercih etmiştir.³⁹

2.4.3. Canlı Derslerle İnternet Mecraları Karşılaştırılması

Uzaktan eğitim modeli kendi içinde “eş zamanlı” ve eş zamanlı olmayan” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Eş zamanlı derslerde öğretmen ve öğrenciler aynı zamanda çevrimiçi olurlar. Eş zamanlı olmayan dersler ise canlı ve gerçek zamanlı değildir ve öğrenci kendine uygun olan zamanda derse katılır.⁴⁰ Bu çalışmada öğrencilere okulda katıldıkları eş zamanlı derslerle, internet mecralarında bulunan eş zamanlı olmayan dersler arasındaki farklar da sorulmuştur. Çünkü özellikle Arapça eğitimi ile ilgili oldukça fazla içerik bulunmaktadır. Öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar çerçevesinde aşağıdaki 6 koddan oluşan tablo oluşturulmuştur.

Tablo 10: Canlı Derslerle İnternet Mecralarının Karşılaştırılması

Kategori	Kodlar	Katılımcılar	N
Canlı Dersler	Doğrudan Soru Sorma İmkânı	K18, K13, K6, K7, K8, K11	6
	Hocayla Bağ Kurma	K13	1
	Öğrenciye Göre Anlatım	K10	1
İnternet Mecraları	Okul Derslerine Takviye	K18, K17, K16, K15, K14, K8, K11, K5	8
	Hocayla Bağ ve İletişim Yok	K13, K6, K7, K8	4
	Motivasyon Eksikliği	K13	1
Toplam			21

Tablo 10’a göre en çok görüş “İnternet Mecraları” kategorisinde sekiz katılımcı tarafından “Okul derslerine takviye” kodunda dile getirilmiştir. Aşağıda kodla ilgili görüşlerden bazı örnekler sunulmuştur.

Benim için şöyle bir avantajı vardı. Mesela ben sabahtan gramer dersine giriyordum ve sonra Youtube’dan dinlediğim hocalar vardı. Yani bildiğiniz bir nevi tekrar yapıyordum ve aklımda kalıyordu. Her şey yani alıştırmaları falan çok rahat yapabiliyordum kendim o tekrar benim için

³⁹ Fadimana Karatepe vd., “Öğretmen Adayları Senkron Uzaktan Eğitime Nasıl Bakıyor? Bir Anket Çalışması”, *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)* 7/53 (01 Ocak 2020), 1272; Kaymakcan vd., “İlahiyat Lisans Tamamlama Programının Verimliliği Üzerine Olgusal Bir Araştırma”, 53.

⁴⁰ Demir, “Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış”, 205.

çok iyi oluyordu. Silsile dersimizde hocamızda Arap'tı ama anlamadığım yerleri o Youtube'da Türk hocadan dinliyordum, oradan anlıyordum. Benim için iyi olmuştu Youtube yardımcı olmuştu. (K17)

Derslere girdiğim zaman Youtube'dan verimli oluyordu. Onun haricinde pek bir sıkıntım yok yani hocam. Bir de Youtube'da şöyle bir şey vardı. Bir hocamız vardı sarf ve nahvi anlatan o da şansımıza bu sene video koymaya başladı. Eğer o hoca olmasaydı biz hocalarımızı telefon yağmuruna tutabilirdik. Sıkıntı olabilirdi. Yani insan zorluk çekiyor ilk baştan ama Youtube bize kolaylık sağladı. Youtube'daki hoca da olmasaydı daha kötü olabilirdi diye düşünüyordum. (K15)

Bu tablodan anlaşıldığına göre çalışmaya katılan öğrencilerin çoğu için, işleyeceği derse ilişkin internet sitelerindeki yazılı veya görsel doneler, ders takviyesi niteliği taşımaktadır. Bu durumda dersle ilgili internet tabanlı yardımcı siteler öğrencilere önerilmek suretiyle kendilerine destek olunabilir.

Öğretim elemanları tarafından yürütülen eş zamanlı dersler öğrencilerin kendileriyle bağ kurmalarını sağlamakta ve derslerin o an sınıftaki öğrenci seviyesinde anlatılması açısından oldukça önem taşımaktadır. Buna karşın internet mecralarındaki derslerde böyle bir iletişim imkânı olamamakta ve öğrenciler bu sebeple motive olamamaktadır. Nitekim eş zamanlı olmayan uzaktan eğitim modelinin dezavantajları sıralanırken benzer problemler dile getirilmektedir.⁴¹ Bütün bunlara rağmen eş zamanlı olmayan materyaller öğrenciler tarafından okul derslerine katkı olarak fayda sağlayabilir.

İnternet mecralarından ders izlemenin pandemi sürecine has bir durum olmadığı düşünülse de yüz yüze eğitim imkânlarından mahrum kalan öğrencilerin bu süreçte sanal mecralara dair ihtiyacının ve farkındalığının arttığı tahmin edilebilir.

2.5. Katılımcılardan Öneriler

Çalışma grubuna yöneltilen sorulardan birisi de uzaktan eğitim sürecinin daha iyi hale getirilebilmesi için neler yapılabilir sorusuydu.

Tablo 11: Katılımcılardan Öneriler

Kategori	Kodlar	Katılımcılar	N
Yönetimle İlgili Öneriler	Öğrenci Sayısı Az Tutulmalı	K16, K5, K4, K3	4
	Ders Süreleri Uzatılmalı	K12, K7, K6, K12, K11	5
	Teneffüs Süreleri Uzatılmalı	K16, K17	2
	İnternet Sistemi İyileştirilmeli	K8, K5	2
	Hocalarla İletişim İçin Farklı Platform Kurulmalı	K5, K3	2

⁴¹ Demir, "Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış", 206.

Arapça Öğretimiyle İlgili Öneriler	Ders Dışında Sanal Konuşma Odalarının Kurulmalı	K13	1
	Derste Görüntülerini Açmaları	K11, K8	2
Öğretim Elamanlarıyla İlgili Öneriler	Mümkün Olduğunca Tahta Kullanımı	K10	1
	Materyallerin Daha Kullanışlı Olması	K5	1
	Sınav Sürelerinin Uzatılması	K5	1
Toplam			21

Katılımcılardan öneriler üç kategoride 10 kod şeklinde yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Bu tabloya göre en çok görüş yönetim ile ilgili öneriler kategorisinde sekiz katılımcı tarafından “ders sürelerinin uzaması” kodunda dile getirilmiştir. Aşağıda kodla ilgili görüşlerden bazı örnekler sunulmuştur:

Hocam daha iyi bir şey getireceğiz. Belki ders saatleri daha fazla olabilirdi. (K19)

Yani biraz daha zaman fazla olsa ya da öğrenciler daha az olsa otuz beş kişi değil de yirmi kişi olsa ya da zaman daha fazla olsa. (K12)

Bu tablodan anlaşıldığına göre çalışmaya katılan öğrencilerin en önemli problemlerinden birisi ders sürelerinin yetersiz olmasıdır. Öğrenciler söz konusu problemin gerekçesini, uzaktan eğitim sınıflarının yüz yüze eğitim sınıflarına göre daha kalabalık olmasına dayandırmaktadırlar. Bunun dışında yine “öğrenci sayılarının az tutulması” önerisi de getirilmiştir. Özellikle hazırlık sınıfında öğrenci sayısının fazla olması öğrenciler açısından olumsuz görülmektedir. Bu çerçevede özellikle uygulamaya dayalı derslerde öğrenci sayısı az tutulmalı ve öğretim elemanı öğrenci ilişkisi artmalıdır. Çevrimiçi eğitimde sınıf sayılarının az tutulması önerisi başka araştırmalarda da dile getirilmiştir.⁴² Teneffüs sürelerinin uzatılması ve öğretim elemanlarıyla iletişim kurulabilmesi farklı platformların oluşturulması da dikkate değer bir öneridir. Çünkü uzaktan eğitimde öğrenci ve öğretim elemanı arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. Öğretim elemanlarıyla ilişkinin önemi Serçemeli ve Kurnaz’ın yürütmüş olduğu araştırmada da tespit edilmiştir.⁴³

Öğretim elemanlarıyla ilgili önerilere bakıldığında, öğretim elemanlarının derste görüntü açması, tahta kullanımı, sınav sürelerinin uzun tutulması ve kullanılan materyallerin daha verimli olması, özellikle öğretim elemanlarının kendisi tarafından hazırlanması oldukça önemlidir. Sözen ve diğerleri tarafından yürütülen

⁴² Özdoğan - Berkant, “Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi”, 28.

⁴³ Serçemeli - Kurnaz, “Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma”, 47.

bir araştırmada da öğretim elemanlarının çevrimiçi sistemleri kullanmaya istekli olma durumlarının öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik genel tutumlarını etkilediği tespit edilmiştir.⁴⁴ Arapça öğretimi ile ilgili ayrıca sanal konuşma odalarının kurulması da önerilmektedir.

Sonuç

İlahiyat Arapça hazırlık ve ilahiyat lisans öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecine bakışının incelendiği bu araştırmada bulgular 5 tema altında raporlanmıştır. Bu temalardan uzaktan hazırlık eğitimi başlığı altında, ekonomik olması, derslerde farklı kaynakların kullanılabilmesi, öğrencilerin kendi ortamında bulunması, ailelerinden destek almaları, dersleri kayıttan izleme imkânının olması, öğrencilerin kendilerine vakit ayırması ve uzaktan eğitim sürecinin esnek olması gibi avantajlar tespit edilmiştir. Elde edilen verilerde en fazla görüş uzaktan Arapça eğitiminin dezavantajlarına yöneliktir. Öğrencilerin konuyla ilgili olarak dile getirdikleri dezavantajlar: öğretim elemanlarının uzaktan eğitime hazır olmaması, uzaktan eğitimin kalıcı olmaması, fiziksel rahatsızlıklar ortaya çıkarması, öğrencilerin dersleri anlamada zorluk çekmesi, konuların yüzeysel kalması, öğrencilerin derse katılmada zorlanması, uygulama eksikliği, öğrencilerin arkadaşlarıyla iletişim kuramaması, araç-gereç eksikliği, öğrencilerin dersi veren öğretim elemanlarıyla iletişim kuramaması, okuldan soğuma, altyapı sorunları, ölçme değerlendirme sorunları, mekân sorunu, kendini yönetememe, derslere motive olamama, öğrencilik dışı görevler üstlenme ve dikkat dağınıklığı olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin uzaktan hazırlık eğitimi ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmeler dikkate alındığında hazırlık eğitiminin kapsamlı olduğu, uygulama gerektirdiği hem hocalarla hem arkadaşlarla etkileşimin zorunlu olması gibi gerekçelerle yüz yüze yapılmasını tercih ettiklerini ifade etmek mümkündür.

Araştırma verilerinden elde edilen ikinci tema da uzaktan lisans eğitimi temasıdır. Uzaktan lisans eğitiminin avantajlarına bakıldığında dersleri kayıttan izleme ve kendi kendine öğrenme kodları tespit edilmiştir. Dezavantajlar olarak da ölçme değerlendirmede adaletsizlik ve öğretim elemanlarıyla iletişim kuramama kodları dikkat çekmektedir. Öğrencilerin konuyla ilgili ortaya koydukları düşüncelere dayanarak özellikle geleneksel olarak içerik nakline dayalı, öğretim elemanı ile öğrenciler arasında herhangi bir etkileşimin olmadığı derslerin uzaktan olması öğrenciler açısından daha olumlu görülmektedir. Çünkü kayda alınan bu

⁴⁴ Hasan Sözen vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Lisansüstü Öğrencilerinin Çevrimiçi Öğrenme Deneyimine İlişkin Genel Tutumları”, *İslam ve Yorum V* (Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, 2021), 3/42.

dersleri kendi kendilerine çalışabileceklerine ve konuyu kavrayabileceklerine inanmaktadırlar.

Araştırma verilerinden elde edilen üçüncü tema ise yüz yüze eğitim temasıdır. Yüz yüze eğitimin avantajları olarak akran öğrenmesi, motivasyon, birebir iletişim ve derse aktif katılma imkânı tespit edilmiştir. Yüz yüze eğitimin dezavantajları olarak ise zamana ve mekâna bağlı olma, aile desteğinden uzak olma, okul yolunda ortaya çıkan süre kaybı, iletişim kurmada zorluk, sayının fazla olduğu büyük sınıflarda eğitim ve derslerde işe koşulan öğretim yöntemi ile ilgili sorunlar tespit edilmiştir. Yüz yüze eğitim konusunda öğrencilerin hem arkadaşlarıyla hem öğretim elamanlarıyla iletişim içinde olmaya büyük önem verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca hazırlık sınıfı ve birinci sınıftaki öğrenciler için ailelerinden uzakta olmanın psikolojik olarak rahatsız edici olduğu tespit edilmiştir. Bu temayla ilgili son olarak öğrencilerin yüz yüze eğitim süreçlerinde kendilerini derse dâhil eden öğretim yöntemlerini talep ettiklerini ifade etmek mümkündür.

Araştırma verilerinden elde edilen dördüncü tema ise karşılaştırmalar temasıdır. Hazırlık eğitimi ile lisans eğitimi karşılaştırılmasında öne çıkan en önemli husus lisans eğitiminin Türkçe olduğu için öğrenciler açısından daha kolay olduğu düşünülmektedir. Dil öğretiminde sınıfta bulunmak, arkadaşlarla ve hocalarla sürekli iletişim halinde olmak öğrenciler açısından oldukça önemlidir. Yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimin karşılaştırılmasında ise yüz yüze eğitimin öğrenciler tarafından daha fazla ciddiye alındığını, öğrencilerin sınıfta kendilerini daha motive hissettiklerini, üniversiteye gelmenin kendileri açısından ufuk açıcı olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Öğretim elamanlarının yürütmüş olduğu canlı derslerle internet mecralarındaki içeriklerin karşılaştırılmasında ise öğrencilerin internet mecralarındaki içerikleri okuldaki derslere katkı olarak gördüklerini ve her şartta okul derslerini daha fazla önemsediklerini ifade etmek mümkündür.

Çalışmada verilerden elde edilen son tema ise öneriler temasıdır. Öğrencilerin dile getirmiş olduğu yönetimle ilgili öneriler: ders sürelerinin uzun tutulması, teneffüs aralarının uzatılması, internet altyapısının iyileştirilmesi, öğrenci sayılarının azaltılması ve öğretim elamanlarıyla iletişim kurulabilecek farklı platformların oluşturulmasıdır. Öğretim elamanlarıyla ilgili önerilerse, öğretim elamanlarının derslerde görüntü açmaları, tahta kullanımı, kendi hazırladıkları materyallerle öğrencilere destek olma ve sınav sürelerinin uzun tutulmasıdır. Öğrenciler ayrıca konuşma pratiği yapmak için sanal konuşma sınıfları kurulması önerisini de getirmişlerdir.

Ulaşılan sonuçlara göre uzaktan eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi için getirilen öneriler şunlardır:

Öğretim elemanları tarafından;

• Uzaktan eğitim sürecinin yüz yüze eğitimden farklı olduğu dikkate alınmalı ve ders tasarımı uzaktan eğitim modeline uygun olarak hazırlanmalıdır.

• Öğrencilerle iletişim kurmaya da vakit ayrılmalıdır.

• Derslerde görüntü açılmalı ve tahta kullanımına dikkat edilmelidir.

• Ölçme değerlendirme süreçlerinde şeffaf olunmalı, ölçme ve değerlendirme kriterleri açıkça belirtilmelidir. Ve geleneksel ölçme değerlendirme uygulamaları yerine ödev, proje vb. alternatif değerlendirmeler işe koşulmalıdır.

Üniversiteler tarafından;

• Uzaktan eğitim sürecinde de sınıf sayıları makul düzeyde tutulmalı, öğrenci sayısı arttıkça derse olan ilginin azaldığı dikkatlerden kaçmamalıdır.

• Sadece dersler için değil ders dışı zamanlarda da gerek öğrencilerin birbiriyle gerekse de ilgili öğretim elamanlarıyla iletişim kurabileceği platformlar kurulmalıdır. Gerekirse belli zaman dilimlerinde sadece görüşmelerin olacağı sanal toplantılar düzenlenmelidir.

Araştırmacılar tarafından;

• Hangi derslerin uzaktan eğitim sürecinde nasıl işlenebileceğine yönelik araştırmalar üzerinde durulmalıdır.

• Uzaktan eğitim modeli ile yüz yüze eğitim modelinin farklılıklarını belirten kuramsal ve deneysel çalışmalara ağırlık verilmelidir.

• Bütün derslerin uzaktan eğitiminin yapılacağı alternatif senaryolar için kullanılacak dijital yöntem ve teknikler belirlenmelidir.

• Uzaktan eğitimde yapılan ölçme ve değerlendirme süreçlerinin etkililiğini artırmak için alınabilecek önlemler üzerinde durulmalıdır.

Kaynakça

Acar Güvendir, Meltem - Özer Özkan, Yeşim. “Uzaktan Eğitimin Değerlendirmeye Yansımaları: Çevrim İçi Sınavlar mı Sınıf İçi Sınavlar mı?” *Dijital Ölçme ve Değerlendirme Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2021), 22-34. <https://doi.org/10.29329/dmer.2021.285.2>

Akaslan, Yaşar. “Mahiyet, Nitelik ve Müfredat Açısından İlitam Programlarında Kur’ân-ı Kerim Dersleri (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (15 Aralık 2020), 9-37. <https://doi.org/10.17120/omuifd.779343>

Akdemir, Ömür. “Yükseköğretimimizde Uzaktan Eğitim”. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 2 (01 Ağustos 2011), 69-71.

Akyürek, Muhammet İbrahim. “Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması”. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2020), 1-9.

Altaş, Nurullah. “Türkiye’de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 14/31 (01 Haziran 2016), 7-41.

Arslan, Fatma - Korkmaz, Özgen. “İlahiyat Lisans Tamamlama Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Etkileşim Kaygıları ve Uzaktan Eğitime Dönük Tutumları”. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (25 Haziran 2019), 12-25.

Aydın, Yusuf vd. “Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/4 (31 Ağustos 2021), 1141-1159. <https://doi.org/10.18506/anemon.762996>

Bal, Hüseyin. *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 1. Basım., 2016.

Balaman, Fatih - Tiryaki, Sevil Hanbay. “İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi» Makale» Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2021), 52-84. <https://doi.org/10.15869/itobiad.769798>

Başaran, Bülent vd. “İlahiyat Uzaktan Eğitim Lisans Tamamlama Programlarında Teknoloji Kullanımı ve e-Sınavlara Yönelik Öğrenci Tutumlarının Değerlendirmesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (2017), 277-299.

Bekaroğlu, Ece - Yılmaz, Tuğba. “COVID-19 ve Psikolojik Etkileri: Klinik Psikoloji Perspektifinden Bir Derleme”. *Nesne Psikoloji Dergisi* 8/18 (2020), 573-584.

Bozkurt, Aras. “Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması”. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2020), 112-142.

Dağ, Mehmet. “İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programlarında Kur’ân Dersi-Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-”. *Ekev Akademi Dergisi* 55 (Bahar 2013), 37-54.

Demir, Ekrem. “Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39 (2014), 203-212.

Dolmacı, Mustafa - Dolmacı, Ahmet. “Eş Zamanlı Uzaktan Eğitimle Yabancı Dil Öğretiminde Öğretim Elemanlarının Görüşleri: Bir Covid 19 Örneği”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 18/2 (2020), 706-732.

Erkut, Erhan. "Covid-19 Sonrası Yükseköğretim". *Yükseköğretim Dergisi* 10/2 (01 Ağustos 2020), 125-133. <https://doi.org/10.2399/yod.20.002>

Ercay, İlyas. "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri". *Marifetname* 8/1 (16 Haziran 2021), 169-204.

Eygü, Hakan - Karaman, Selçuk. "Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (03 Nisan 2015), 36-59.

Genç, Muhammet Fatih vd. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Bakışları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (31 Mart 2021), 71-97. <https://doi.org/10.33415/daad.840675>

Genç, Muhammet Fatih - Ayhan, Mehmet. "İLİTAM Bölümü Öğrencilerinin Hadis Dersine Yönelik Tutumları". *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (30 Haziran 2021), 77-109. <https://doi.org/10.47502/mizan.933285>

Genç, Muhammet Fatih - Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları". *Turkish Studies* 15/4 (2020), 403-422. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43798>

Gibbs, Anita. "Odak Grup ve Grup Görüşmeleri". çev. Işıl Tekin. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri ve Metodolojileri*. ed. James Arthur vd. çev. ed. Atılğan Erözkan - Engin Büyükkörsüz. 305-314. Ankara: Anı Yayıncılık, 1. Baskı., 2017.

Gökçe, Asiye Toker. "Küreselleşme Sürecinde Uzaktan Eğitim". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (01 Aralık 2008), 1-12.

Güngör, Ali. "Yükseköğretim Öğrencilerinin 'Uzaktan Eğitim' Kavramına İlişkin Metaforik Algıları: Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği". *Eskiyeni* 45 (20 Eylül 2021), 693-717. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.945841>

Karateke, Tuncay. "İLİTAM Öğrencilerinin Bu Programı Seçme Nedenleri ve Karşılaştıkları Sorunlar: Fırat Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/39 (25 Haziran 2020), 235-262. <https://doi.org/10.34234/ded.634501>

Karatepe, Fadimana vd. "Öğretmen Adayları Senkron Uzaktan Eğitime Nasıl Bakıyor? Bir Anket Çalışması". *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)* 7/53 (01 Ocak 2020), 1262-1274. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1868>

Kaymakcan, Recep vd. "İlahiyat Lisans Tamamlama Programının Verimliliği Üzerine Olgusal Bir Araştırma". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (30 Aralık 2015), 43-62. <https://doi.org/10.14395/jdiv121>

Kaymakcan, Recep vd. “Paydaşlarına Göre İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programının Değerlendirilmesi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (01 Aralık 2013), 71-110.

Keskin, Merve - Kaya, Derya ÖZER. “COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi”. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 5/2 (30 Haziran 2020), 59-67.

Kırık, Ali. “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu”. *Marmara İletişim Dergisi* 21 (07 Ocak 2016), 73-94.

Koç, Ahmet. “Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Model”. *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (29 Aralık 2020), 851-875. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.770561>

Kürtüncü, Meltem - Kurt, Aylin. “Covid-19 Pandemisi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşadıkları Sorunlar”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/5 (31 Mayıs 2020), 66-77.

Özdoğan, Ahmet Çağlar - Berkant, Hasan Güner. “Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi”. *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (29 Aralık 2020), 13-43. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.788118>

Selçuk, Mualla vd. “The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?” *Religious Education* 116/1 (2021), 74-90. <https://doi.org/10.1080/00344087.2021.1879987>

Serçemeli, Murat - Kurnaz, Ersin. “Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitime Yönelik Bakış Açıkları Üzerine Bir Araştırma”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 4/1 (23 Haziran 2020), 40-53.

Sözen, Hasan vd. “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Fakültesi Lisansüstü Öğrencilerinin Çevrimiçi Öğrenme Deneyimine İlişkin Genel Tutumları”. *İslam ve Yorum V. 3/31-47*. Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, 2021. Basım, 2021.

Şimşek, Önder - Yeşiloğlu, Özgür. “Akran Öğretimi Yönteminin Elektirik Kavramlarının Öğrenimi ve Bilimsel Süreç Becerilerinin Kazanımı Üzerine Etkisi”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/2 (01 Aralık 2014), 72-94.

Uğurlu, Celal Teyyar. “Durum (Örnek Olay) Çalışması”. *Eğitim Yönetiminde Araştırma*. ed. Kadir Beycioğlu vd. 329-351. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 1. Baskı., 2018.

Yazıtbaşı, Muhammed Ali vd. “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile

İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma". *ULUM* 4/1 (Temmuz 2021), 231-264.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Basım, 2016, no: 76.

Yılmaz, Gül Kaleli - Güven, Bülent. "Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Algılarının Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi". *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)* 6/2 (08 Eylül 2015), 299-322. <https://doi.org/10.16949/turcomat.75936>

Yolcu, Hacı Hasan. "Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitim Deneyimleri". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6/4 (30 Ekim 2020), 237-250.